

A román múlt egy metszete

Livezeanu, Irina: Cultural politics in Greater Romania. Regionalism, nation building, and ethnic struggle, 1918-1930. Cornell University Press, Ithaca and London 1995. 340 p.

A könyv szerzője Romániában született, de gyermekkorától az Egyesült Államokban él. Jelenleg az Ohioi Egyetem munkatársa, kutatási területe elsősorban a XX. századi román eszmetörténet.

Könyve előszavában Livezeanu két jelenséget említ, melyek különösen inspirálták e nagy összefoglaló monográfia megírására. Elsőként azt, hogy a románok az 1989-es változások előtt nem igazán vettek-vehettek- részt a Közép- és Kelet-Európa sajátosságait elemző vitákban, ezért a változások után Romániában a politikai-kulturális öndefiníció sokkal kialakulatlanabb volt, mint a régió többi országában. Pozitív példaként Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot említi, mint ahol a hagyományok és a civil társadalom ereje a hatalommal szemben is fenn tudták tartani az alternatív diszkurzust. A rendszerváltozás után viszont az európai struktúrákhoz való csatlakozás vágya és a félelem attól, hogy Románia megreked a posztszovjet „szürke zónában, az identitáskeresés mellett valóságos nosztalgiahullámot indított el, mely a két világháború közti korszakban lelte meg a kulturális és politikai „aranykort”. A szerző számára a másik inspiráló jelenség az a hatalmas érdeklődés volt, amellyel a romániai közvélemény a húszas, harmincas évek szereplői felé fordult. Vitathatatlan ugyan, hogy ez az időszak a felemelkedés és felzárkózás nagyra törő korszaka, és a kulturális teljesítmények szemszögéből valóban sikeresnek nevezhető, de Livezeanu szerint a lelkesedést objektívebb értékelésnek kell felváltania. Figyelemre méltó - írja -, hogy a legismertebb gondolkodók, mint Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Mircea Eliade vagy Emil Cioran, minden nacionalizmusuk ellenére most csakis mint a pre- és az antikommunista korszak hősei jelennek meg.

Érdeemes lenne megvizsgálni, hogy a szerző által kiemelt országok között vajon a nyolcvanas években jelentkező, az elveszett „Mitteleuropa” újjáalakítása iránti nosztalgiában egyáltalán jutott volna-e szerep a románoknak Valószínű, hogy nem, ugyanis a kialakított mitikus képnek nemcsak a szovjet térségtől, de a vele könnyen párhuzamba hozható kelet-európai országoktól is különböznie kellett. Így a románok kénytelenek voltak saját két háború közti messianisztikus hagyományaikhoz fordulni.

Ezzel együtt a könyvnek nem a mítoszok lerombolása a célja, ezért nem is vizsgálja részletesen az egyes ideológusok műveit. Inkább megpróbál átfogó képet adni a korszak mindent átható nacionalista szelleméről és ennek konkrét politikai gyakorlatáról. A kötet két nagy tematikai részből áll, amelyek közül az első öt fejezetre tagolódik, és az egyesülés körülményeivel foglalkozik Bukovina, Besszarábia, Erdély sorrendben, majd a csatolt területeken megindított, Bukarestből irányított románosítási politikát és az erre reagáló erdélyi regionalizmust elemzi. Az ötödik fejezet a zsidók iskoláztatását megnehezítő világháború előtti törvénykezést és az okiráltságban általános antiszemitizmust mutatja be. A második tematikai egység az egyetemi diákság mozgalmaival és a román fasizmus genezisével foglalkozik.

Előjáróban rövid bevezetőt kapunk az Osztrák-Magyar Monarchiában és az Orosz Birodalomban élő besszarábiai, bukovinai és erdélyi románok politikai helyzetéről, illetve a századforduló utáni okiráltságbeli politikai és kulturális viszonyokról. Érdekes, mert megelőlegezi az 1920 után kibontakozó kulturális offenzívát a Spiru Haret kultuszminiszersége alatt meginduló, kampányszerű oktatáspolitikai modernizáció. A reformokat kikényszerítő viszonyokra jellemző, hogy 1899-ben a gyerekek ötven százaléka nem járt iskolába, és országosan 78 százalékos volt az analfabétizmus. Haret háromszori miniszersége alatt majdnem kétezer alapiskolát és 1700 tanári állást létesítettek,

megduplázták a tanulók számát, és így elérték, hogy az írni tudók aránya az első világháború idejére 22-ről 39 százalékra növekedjen. Bár Haret és munkatársai idealista módon az írni-olvasni tudásban láttak annak biztosítékát, hogy a parasztok ne teljesen kiszolgáltatott emberekként álljanak szemben árendásokkal és a bankok megbízottaival, a modernizáció igazi eredménye mégsem ez lett, hanem az a felismerés, hogy a parasztságban óriási lehetőségek rejlenek, és a területét az első világháború után megduplázó Románia is elsősorban innen emelhet fel tömegeket a kulturális expanzió számára.

A könyv szerint a korszak kulcsfogalma éppen a kulturális expanzió, melynek kiemelten fontos szerepe a román „nemzetépítés” legjellegzetesebb vonását jelenti. Ahogy sorra veszi a Romániához került három nagy területet, a számtalan eltérés mellett egyetlen lényeges közös tényező rajzolódik ki, nevezetesen hogy sehol sem volt számottevő román polgárság. Voltak persze, ha kevesen is, városlakó románok, de a városok politikai életében ezek sem játszottak jelentős szerepet. Társadalmi pozíciójuk bemutatására a szerző három kategóriát állít fel, melyeket ha nem is azonos mértékben, de mindhárom területen egyformán jellemzőnek vél. Az első csoportot talán „hivatásos románoknak” lehetne nevezni. Idetartoztak a papok, ügyvédek, tanárok és bizonyos vállalkozók, akik saját etnikai közösségükön belül tevékenykedtek, ezért az adott „uralkodó nemzeti társadalommal nem is igen érintkeztek. A szerző egy 1924-ben írt cikkből idéz (152.), melyben egy erdélyi román ügyvéd önmagukra mint titkos küldetésben járó ügynökökre emlékszik vissza, akiket a román falu küldött a rájuk ellenségesen és gyanakvással tekintő városba. A második, jóval nagyobb csoportba sorolhatók azok a városban élő cselédek, szolgák és különféle képzetlen munkások, akik még szorosan kötődtek az őket kibocsátó faluhoz. Valójában nem is lehet őket igazán városiaknak tekinteni. A harmadik nagy réteg az asszimilálódott románoké, akik a társadalmi érvényesülésért nyelvet és kultúrát váltottak. Az ő esetük azért érdekes, mert asszimilálódásuk folyamata csak kevéssel azelőtt indult meg, így az államfordulat után őket könnyűszerrel vissza lehetett „téríteni”.

Ez persze nagyon leegyszerűsített kép, ami az új területek részletes bemutatásánál ki is derül. Például Erdélyben sokkal összetettebb volt a városlakó románok társadalmi rétegződése, mint Bukovinában és Besszarábiában, és itt- így Brassóban - volt valódi kereskedőpolgárság is. De a lényeg, hogy az új területek román lakossága túlnyomórészt paraszti sorban élt. A városokban pedig főleg zsidók, németek és magyarok laktak. Ráadásul Erdély bekebelezésével a korábbi urbanizációs helyzet is alaposan megváltozott. A nagyszámú idegen városi polgárság pedig magasabb civilizációs színvonala miatt az óhajtott kulturális integráció legnagyobb akadályát jelentette. Ez volt az a konfliktusforrás, amely mellett a szerző szerint minden más probléma eltörpült. Az ókiráltságbeli politikai elit és az új tartományok román politikusai egyaránt mielőbb változtatni akartak ezen a számukra kedvezőtlen állapoton. Ugyanakkor cselekvési lehetőségeik igencsak korlátozottak voltak. Livezeanu kiemeli, hogy a háborút követő három nagyjelentőségű belpolitikai reform: a földosztás, a férfiak általános választójoga és a zsidóemancipáció mellett a korszak legnagyobb jelentőségű politikai aktusa a versailles-i békében előírt kisebbségvédelmi rendelkezések törvénybe iktatása volt. Hiába voltak a mindenkori kormány központosító törekvései és az 1923-as alkotmány nemzetállami jellege, az örökölt struktúrákat pusztán államigazgatási eszközökkel nem lehetett megváltoztatni. Bár a központilag kinevezett regáti hivatalnokok ténykedése gyakran sértette a helyiek - általában a nemzetiségek - érdekeit, szigorúbb értelemben véve nemzetiségi konfliktusokról e korszakban mégsem lehet beszélni.

Az iparosítás jöhetett volna még szóba, mint a nemzeti polgárság megteremtésének eszköze - írja a szerző. De több oknál fogva, közülük a legfontosabb a belső tőkehiány, még az iparosítást leginkább pártoló liberálisok sem hittek az industrializáció „nemzeti küldetésének” sikerében. Így az állam számára tulajdonképpen csak az iskola- és kultúrpolitika maradt, hogy nemzeti céljait szinte maradéktalanul megvalósíthassa. A

kibontakozó Kulturkampf (a szerző terminológiája) szereplői az iskolát tartották a nemzeti jövő zálogának Ahogy egy bukaresti politikus mondta:

„Az iskola mindenkit rászoktat, hogy egyformán gondolkodjon, és azonos módon érezzen a faj és a nemzet iránt. Mert a nemzet elsősorban az iskola által és csak másodsorban a fegyverek által tartja fenn magát. Az iskola feladata formálni az egységes nemzedek tudatát és megerősíteni a nemzetet.” (52.) Ebben a szellemben kezdődött a munka, hogy az iskola segítségével a paraszti tömegeket bevonják a nemzet életébe. A könyv kiválóan dokumentálja a folyamatot, amelyből talán elég két adatot jelezni: 1922-1926 között 4007 új iskola épült; az átépítettekkel és a felújítottakkal valamint az iskolai tanszemélyzetnek épített lakásokkal együtt pedig csupán ez alatt a négy év alatt 7335 új vagy felújított épületet állítottak az alapfokú oktatás szolgálatába. Ezeket a hihetetlenül magas számokat a szerző Constantin Angelescunak, a korszak liberális párti oktatásügyi miniszterének jelentéseiből idézi. (Angelescu egyébként Spiru Haret veje volt, s ez a helyzet némi bizonyítási vágyat ébreszthetett az amúgy is ambiciózus politikusban.) A szerző kiemeli, hogy az iskolai, egyetemi, de általában minden kulturális intézményre kiterjedő fejlesztés és a vele járó románosítás eltérő, mindig a helyi etnikai, regionális és társadalmi kontextusnak megfelelő formákban jelentkezett. Ami a fenti szellemnek megfelelően azt jelentette, hogy ahol csak lehetett, preferálták a román tanárokat és a román diákokat, míg a kisebbségeket számtalan helyen hátrányos helyzetbe hozták.

Ennek az eseménysorozatnak- és a magyar sérelmeknek - könyvtárnyi jól dokumentált magyar irodalma van, ezért szükségtelen a részletekre kitérni, elég ha sorra vesszük, mit tart fontosnak Livezeanu. Hangsúlyozza, hogy az erdélyi magyarokat az oktatásügy szempontjából is megosztva kezelték. A székelyeket, arra hivatkozva, hogy köztük sok az elmagyarosodott román, névelézésnek vetették alá, és sok gyereket ennek alapján kötelezően román iskolába írtak. Persze felmerült a székelyek román származásának ötlete is, erre hivatkozva például Iorga az egész székelység reromanizálását is elképzelhetőnek tartotta. Mindenesetre az addig magyar nyelvű állami iskolákat román nyelvűvé tették, és újakat is építettek a székely megyékben (1935-ig 124-et), melyeknek építéséhez a helybelieknek pénzzel kellett hozzájárulniuk. A szerző nem említi ugyan a kultúrzoona fogalmát, de leírja, milyen kedvezményekkel kecsegtették a Székely- földön letelepedni hajlandó regáti tanárokat. Ezzel együtt a kultúrstratégák itt sokkal finomabb módszereket javasoltak, mint a veszélyeztetettebbnek érzett nyugati területeken, ahol az „igazi magyarok” dominanciája „fenyegette az állam biztonságát. Nyugaton a hivatalos szerveket jóval keményebb fellépésre biztatták az aggódók, például Sabin Manuila, az ismert statisztikus, aki legszívesebben százkilométeres szélességben megtisztította volna a nyugati határszélét a magyar elemektől, és helyükre a trianoni Magyarországról telepítette volna át az ott maradt románokat. (142.)

Livezeanu kitér az érettségi vizsgáztatás körülményeire is, melynek lényege az volt, hogy állami iskolákból érkezett tanárok előtt kellett vizsgázni, természetesen románul. Ezeken a vizsgákon, különösen az első időkben, a nemzetiségi diákoknak hetven-nyolcvan százaléka elbukott, s ezzel sikerült a nemzetiségek értelmiségi utánpótlását minimálisra csökkenteni.

Jellemző, hogy nem csak a veszélyesnek minősülő nemzetiségeket sújtotta az agresszív oktatáspolitikai Lengyelország és Románia a világháború után közösen léptek fel a nyugatukrán államalapítási tervek ellen, majd közös szovjetellenességük táplálta barátságukat. A két ország közt semmilyen területi vita nem volt, így a csernovici néhány ezres lengyeliség számára Románia könnyű szívvel garantálta líceumának fennmaradását. Mégis amikor 1922-ben a diákok egy ünnepségen kitűzték a lengyel zászlót, és Lengyelország apoteózisa címmel előadtak egy rövid színdarabot, a kormány ezt hazafias szempontból elfogadhatatlannak bélyegezte, és röviddel ezután bezárta az iskolát.

Ami ennek a türelmetlen nacionalista kultúrpolitikának fontos velejárója, és amivel a magyar szakmunkák általában kevésbé részletesen foglalkoznak, az a folyamatnak kortárs román oldalról való megítélése. E megítélés és viszonyulás azért is érdekes, mert itt jelentkezik legmarkánsabban - legalábbis Livezeanu kutatásai nyomán - a regionalizmus igénye. Szerinte a regionális érzület és az ebből fakadó politikai kezdeményezés Nagy-Romániában egyedül az erdélyi románok között volt számottevő. Kezdetben, még a Maniu vezette Kormányzótanács fennállásának idején, bizonyos ellenállás volt érezhető a regátiakkal szemben, elsősorban a politikai kultúra eltérő hagyománya miatt. Maniu vagy például a szerző által sokat idézett Onisifor Ghibu bírt önálló elképzeléssel arra vonatkozóan, hogy miképpen kellene az egyesülésnek végbemennie. És ők voltak azok, akiket a Regátból érkező politikai ügyeskedők és szélhámosok arra kényszerítettek, hogy hangot is adjanak nemtetszésüknek. Természetesen Maniu szerint is feltétlenül szükség volt az unióra, de ő szeretett volna egy átmeneti időszakot biztosítani az erdélyiek számára, ami alatt fel tudtak volna készülni az új helyzetre. Ezt persze Bukarest nem akarta, és ez nézeteltéréseket okozott. Maniuék a maguk politikai örökségét tartották az igazán nemes hagyománynak, és szerették volna, ha ez jobban érvényesül az új állam életében. Tartottak a Regát balkáni hagyományaitól, és elutasították, hogy azt az ő segítségükkel honosítsák meg Erdélyben. Livezeanu szerint akkor vált kritikussá a helyzet, amikor az Avarescu-kormány 1920 áprilisában megszüntette a Kormányzótanácsot. Az erdélyiek ezt durva és igazságtalan lépésnek, hagyományaik semmibe vételének tartották. Ugyanakkor az ellenállás helyett a beletörődést választották. A szerző megint Ghibutól idéz, aki a Kormányzótanács idején Vasile Goldis helyetteseként az iskolaügyek felelőse volt. (Ebben a minőségében vezényelte le például a kolozsvári egyetemen is a hatalomátvételt.) Őszerinte az erdélyi iskolarendszernek szüksége lett volna néhány évre ahhoz, hogy megfelelően be tudjon illeszkedni a tágabb keretek közé. Komoly sajtópolémia bontakozott ki az új iskola-felügyelőkkel arról, hogy ki a hozzáértőbb és kompetensebb az erdélyi iskolaügyben. Bár Ghibu rendszerint az erdélyi hagyományokra hivatkozott, amit szerinte egy bukaresti ügysem érthet meg, a fő vád egymás ellen kölcsönösen az volt, hogy túlságosan engedékenyek a kisebbségek kéréseit illetően. Ha magyar szempontból nézzük ezt a polémiát, nehéz eldönteni, kivel jártak volna jobban a kisebbségek. a Monarchiában iskolázott, türelmesebbnek tűnő, de szisztematikusabban nacionalizáló erdélyi vagy a gyors eredményeket akaró, de kapkodó regáti nacionalistákkal. Annak ugyanis nincs jele, hogy Ghibuék a rájuk kényszerített kisebbségi minimumnál több nemzetiségi iskolát engedélyeztek volna.

Összefoglalva Livezeanu véleményét: a regionális kezdeményezések megmaradtak az érzelmek és a politikai indulatok szintjén. Ebben a kérdésben talán érdemes lett volna elszakadni a szűkebben vett iskolapolitikától. Az erdélyi román regionalizmus izgalmas kérdés - feltehetően Amerikából nézve is -, és keveset tudunk róla. Történt néhány szimbolikus jelentőségű lépés, amelyet a szakmunkákban gyakran említenek, például amikor 1922-ben a Román Nemzeti Párt tüntetően távol maradt I. Ferdinánd gyulafehérvári megkoronázásáról. Ugyanakkor a Nemzeti Paraszt Párt történetét végigkísérik az erdélyi sérelmek miatti parlamenti felszólalások és a párt lapjában, a Patriában több cikksorozat is foglalkozott a lehetséges erdélyi önkormányzattal. Amikor 1923-ban a liberálisok a parlament elé viszik a készülő új centralizáló közigazgatási törvényt, a Patria így ír a javaslatról: „az elfogadhatatlan, mert flagránssal ellentétben áll a modern közigazgatás elveivel, amely a helyi önkormányzat demokratikus eszméin nyugszik. (Patria 1925. márc. 12.) Maniu ugyanerről a javaslatról beszélve a parlamentben kijelenti: „Nem lehet elképzelni, hogy akár Erdély, akár Bukovina vagy Besszarábia lakossága belenyugodjék abba, hogy elvegyék önkormányzatát, amelyhez minden tradíciójuk köti őket, s amelyhez minden kívánságuk teljesítésének lehetősége fűződött. A feladat egyszerű: egyfelől a román állam politikai

egysége, másfelől decentralizáció, helyi önkormányzat.” (Idézi Szász Zsombor M.Sz. 1929. 458.) Livezeanunak egyébként magyar ügyekben fő hivatkozási alapja Szász Zsombor 1927-ben megjelent *The Minorities in Roumanian Transylvania* című könyve. Emellett Livezeanu oktatási ügyekben többször hivatkozik Romulus Boilára, aki a kolozsvári egyetemen volt jogászprofesszor. Talán érdemes lett volna megemlíteni Boila - aki egyébként Maniu unokaöccse volt - 1931-ben megjelent alkotmánytervezetét és a publikálását követő vitát is. (A tervezet területi önkormányzatot javasolt a történelmi tartományoknak, helyi parlamentekkel és széles körű önigazgatással. A nemzetiségek természetesen üdvözölték a tervet, de például Jakabffy Elemér lapjában, a Magyar Kisebbségben Fritz József kiemeli, hogy ez a tervezet sem lenne kielégítő a magyar nemzetiség számára, legalábbis ami az oktatást illeti. M. K 1931/2.) Vagyis Livezeanu egy kicsit leegyszerűsíti a regionalizmus jelentkezésének problematikáját. Ráadásul, ha a többségi nemzetnél nem tartja is jelentősnek a regionalizmus igényét, akkor is érdemes lett volna megemlíteni a kisebbségek regionalizmusát, például a transzszilvanizmust.

Végül e fejezet lezárásaként a szerző sorra veszi a nacionalizmusokat leíró legismertebb modelleket, azt vizsgálva, hogy melyik illik a leginkább a két világháború közti Romániára. Az ismert gellneri definíciót teszi magáévá, vagyis hogy a nacionalizmus olyan princípium, amely elsődlegesen a politikai és a nemzeti egység megfelelését látja szükségesnek. A továbbiakban azonban inkább Liah Greenfeld véleményét fogadja el a nacionalizmus és a modernizáció kapcsolatát illetően, aki az iparosított társadalmat nem tartja a modern nacionalizmus lényeges előfeltételének, mert szerinte a vágyak és ideák is mozgósító erővel hathatnak. A román példa Livezeanu szerint ezt igazolja: a két háború közti állami szintű nacionalizmust ugyanis sokkal inkább a nemzetpolitikai álmok, semmint a gazdasági racionalizmus motiválta.

A könyv második része a diákság körében fellépő nacionalizmust tárgyalja. A világháború után négy egyetem működött az országban: Bukarestben, Kolozsváron, Csernovicban és Iasiban. Mindegyikben megsokszorozódott a diákok száma a háború előttihez képest. Az állam ugyanis mihamarabb szerette volna képzett, diplomás románokkal betölteni az új tartományokban lévő üres posztokat, ezért sokkal több diákot vontak be a felsőoktatásba, mint annak előtte. Hosszú távon a cél az új román elit kinevelése volt, amely majd képes lesz „leváltani” az új tartományok nem román polgárságát. A küldetés célja tehát az idegenek kezén lévő városok elfoglalása, és ennek megfelelően az egyetemeken a hangulat hamar antiszemita, xenofób és antiurbánus irányba fordult. A három város közül Iasi tekinthető a szélsőséges mozgalom bölcsőjének, amely a professzorok támogatásának is köszönhető, hogy végig a jobboldali radikális mozgalom központjának számított. A szerző csak röviden említi a mozgalom nacionalista-antiszemita előfutárait, mert szerinte gyökeresen új jelenségről volt szó, amely csak áttételesen kapcsolódott a korábbi eszmei-politikai szerveződésekhez. Az „új generáció”, bár a kezdeti időszakban együttműködött A. C. Cuza antiszemita pártjával, hamar kialakította saját programját. A diákszövetséget - amelyet csak 1927 után neveztek Mihály Arkangyal Légiójának, majd Vasgárdának-sokkal inkább a központilag támogatott nemzetépítés hívta életre, mint a század eleji hagyományos nacionalista antiszemita viták.

Livezeanu két szálon mutatja be az eseményeket: egyrészt C. Z. Codreanu történeteként ábrázolja a mozgalom kiépülését, másrészt az ideológusok, elsősorban Nae Ionescu kapcsán a mozgalom eszmei alakulását kíséri figyelemmel. Véleménye szerint a mozgalom közvetlen kiváltóoka az orosz bolsevikforradalom és a nyugati hatalmak kikényszerítette zsidó emancipáció volt. Az orosz és kisebb részben a magyar kommunista hatalomátvétel a területi viták és a hagyományos ellenségképek mellé most aktualizálta a zsidó-szabadjóműves veszélyt. A zsidó bolsevik képlet különösen Iasiban található visszhangra, ahol a lakosság fele zsidó volt, s Besszarábia bekebelezésével újabb zsidó tömegek kerültek az országba.

Ráadásul Bessarabiából zsidó hallgatók is érkeztek az egyetemekre, s ez felébresztette a románok veszélyérzetét, hogy elfoglalják előlük az egyetemi helyeket, és csökkentik elhelyezkedési esélyeiket. Hamar nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a kampányszerű iskoláztatási hullámmal nem jár együtt az álláslehetőségek bővülése. A szerző Dimitrie Gustit, a neves szociológust idézi, aki szerint hamarosan problémákat okoz majd, hogy az egyetemek diplomagyárként működnek, és orvosokat, tanárokat, papokat képeznek úgy, hogy elhelyezkedésük egyáltalán nincs biztosítva. (242.) Egyre érezhetőbbé vált, hogy a felsőoktatás új struktúrája nem illeszkedik az ország valódi igényeihez.

A szerző elsősorban ebben látja annak az okát, hogy az egyetemi numerus clausus követelők gyorsan radikalizálódtak, és egyre szélsőségesebb követelésekkel léptek fel. A korabeli újságokból vett idézetek remekül érzékeltetik, ahogyan a hagyományos antiszemita stílust a militánsabb, agresszívebb hang váltotta fel a sajtóban. Ebben a légkörben szervezte meg Codreanu a Nemzeti Tudat Gárdáját, melyet az ultranacionalizmus mellett a biológiai és keresztény antiszemitizmus jellemezett. Az egyetemi kihágásokat terrortámadások követték, magát Codreanut egy rendőrprefektus meggyilkolásáért tartóztatták le. A sajtóvisszhangot és a bírák felmentő ítéletét elemezve a szerző rámutat: bár a liberális kormány szívesen megszabadult volna Codreanutól, a vádlott mellett álló közvélemény miatt erre akkor nem volt mód. A per országos ismertséget hozott a későbbi gárdistavezetőknek, és a korábban csak szűk körben tartott misztikus lelkigyakorlatok és istentiszteletek kezdtek tömegrituálékká válni. Kialakult a fasiszta frazeológia, elterjedtek a rituális énekek és a zöldinges egyenruha.

Érdekes összehasonlítani a román és a többi európai fasiszta mozgalom tipológiáját. A német nácik nem szolgálhattak mintául, hiszen mire azok általánosan ismertté váltak, a román fasiszta mozgalom már tíz éve működött. Adódna tehát az olasz példa, de az időbeni egybeesésnél Livezeanu fontosabbnak tartja a különbségeket. Az olasz fasiszták elsődleges követelése ugyanis a békeszerződések revíziója volt, és, legalábbis kezdetben, nem voltak különösebben antiszemiták. A másik jelentős különbség, ami a legtöbb fasiszta ideától megkülönbözteti, hogy a legionáriusok nem ragaszkodtak a faji tisztaság gondolatához, hanem a faji-etnikai asszimilációt tűzték ki célul. (Ugyanakkor a zsidókat több ok miatt is asszimilálhatatlannak minősítették.) Livezeanu e különbségek miatt a vasgárdista mozgalmat eredeti román jelenségnek minősíti. A mozgalom szellemi mentorának Nichifor Crainicot, legtehetségesebb propagátorának Nae Ionescut tartja. Crainic folyóiratában, a *Ghindireában* a keresztény renden alapuló etnokratikus államot hirdette, amelytől idegen a kapitalizmus. Szerinte az új Romániának két veszélyforrással kellene leszámolnia: a demokráciával és a zsidókkal. A többi kisebbséget sem ő, sem a legtöbb szélsőséges ideológus nem tartotta igazán veszélyesnek.

Crainicnál sokkal eredetibb gondolkodó volt Nae Ionescu. Livezeanu is hangsúlyozza, hogy az ő személyisége és hatása formálta leginkább a Vasgárda szellemi arculatát. Bukaresti előadásai mindig tömegeket vonzottak, és ő volt a sajtó legnépszerűbb szerzője is. Hallgatóit és olvasóit egyaránt lenyűgözte az a mód, ahogy az elvont kérdéseket leegyszerűsítve, közérthetően tárgyalta. Ez egyébként Livezeanu számára is megkönnyíti Ionescu antidemokratikus és haladásellenes gondolkodásának szemléletes bemutatását. Elsősorban a román nemzeti azonosságudatról hirdetett nézeteit interpretálja, és kiemeli a két fő gondolatot, melyek Ionescu tételeinek alapját képezik. Az egyik a bizánci hagyomány jelentősége, azaz hogy a román ember mindig az ortodoxia meghatározta miliőben élt, és ennek így is kell maradnia; a másik a hagyományos közösség ereje, mely felette áll az újkori individualizmusnak. Ionescu az individualizmussal együtt elvetette a nyugati szellem fejlődését egész a reneszánszig visszamenően, és vissza kívánta helyezni Istent és embert a kozmikus teljességben őket megillető helyre.

Befejezésében a szerző összegező véleményt ad a diákmozgalmakról és a hivatalos, kormányzati szintű „nemzetépítő” szándékokról. Szerinte a diákmozgalmak legitimitása abból fakadt, hogy céljuk egybeesett a legtöbb hivatalos politikus céljával: létrehozni az igazi román nemzetet. Az új generáció radikálisai és az idősebb, visszafogottabb és konzervatívabb „mainstream”-politikuskok egyetértettek abban is, hogy az új állam a román nemzetért van, és nem az egyenlő polgárok közösségéért. Közös cél volt egy olyan nagy létszámú új elit létrehozása, amely képes a megnagyobbodott országot irányítani, és ezt származásánál fogva tisztán a román igényeknek megfelelően fogja tenni. Ráadásul mindkét csoport ugyanazt a politikai nyelvet beszélte, azzal a különbséggel, hogy néhány, az „establishment”-hez tartozó politikus számára ez csak a választási kampányok idejére fenttartott nyelvezet volt, Codreanuék számára viszont politikai hitvallás. Ilyen körülmények között nem meglepő - írja Livezeanu -, hogy a nacionalista államigazgatás sem elnyomni, sem marginalizálni nem tudta a mind radikálisabb fiatalokat.

Irina Livezeanu hagyományos történetíró, amennyiben a gondos és aprólékos forrásfeltárást és a források objektív interpretációját tekintjük hagyománynak. Könyvében óriási levéltári anyagot feldolgozva, elfogulatlanul tárgyal nagyon is érzékeny kérdéseket. Pontosan kirajzolódnak azok a társadalmi-politikai törésvonalak, melyek meggátolták, hogy Nagy-Románia kihasználja a számára felettebb előnyös békeszerződésekből adódó lehetőségeket. Ennek okát elsősorban a túlságosan eltérő fejlettségű területekben, valamint az integrációt mindenáron erőltető, de a nyugati demokratikus normákat csak felszínesen elfogadó politikai elit mellett az értelmiség antiracionalista magatartásában látja. Az utóbbi tényező - Cioran és Eliade hírnevének köszönhetően - mára a román múlt talán legtöbbet kutatott fejezetévé vált. Egy helyütt Livezeanu utal ugyan a fiatal Cioran és Eliade vasgárdista kapcsolataira, de nagy „leleplezésre” nem vállalkozik. Talán mert őt is meghökken- tette az a nemzetközi történeti-publicisztikai áradat, ami ebben a témában az utóbbi időben megjelent. Ezek jó része ugyanis szent borzadállyal fedezi fel a perifériák értelmiségének eddig ismeretlen, egyszerre taszító, mégis borzongatóan izgalmas múltját. Livezeanu, ahogy előszavában is jelezte, azt tartja fontosnak, hogy objektív kép alakuljon ki e korszakról, de témáját csak 1930-ig tárgyalja, mivel valószínűleg nem kívánt részt venni a nemzetközi bűnbakkeresésben.

Zákonyi Botond